

РОЛЬ ПОДАТКІВ НА СПОЖИВАННЯ У СИСТЕМІ ФІСКАЛЬНО-ПЕРЕРЕЗПОДІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

*Л. Б. Баранник, д. е. н., професор, Університет митної справи та фінансів,
baranniklb@gmail.com,*

Т. О. Дулік, к. е. н., доцент, Університет митної справи та фінансів, dta1409@ukr.net,

*Т. Ю. Александрюк, старший викладач, Університет митної справи та фінансів,
54tatu@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів справляння податків на споживання у контексті функціонування податкової системи держави. Здійснено оцінку макроекономічної ситуації в країні шляхом комплексного аналізу номінального та реального ВВП. Автори дійшли висновку, що динаміка обсягів ВВП в Україні свідчить про суттєве відставання номінального та реального ВВП упродовж трьох кварталів 2018 р. як у вартісному, так і у відсотковому значеннях. З'ясовано, що це стало наслідком наявних в економіці інфляційних процесів.

Проаналізовано динаміку показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через бюджетну систему України та з'ясовано питання стосовно частки доходів державного бюджету у ВВП. Встановлено, що динаміка податкових надходжень до Державного бюджету України за 2005–2017 роки, за виключенням 2009 р. та 2013 р., була позитивною.

Здійснено дослідження сучасного стану практики справляння податків на споживання. Зроблено акцент на з'ясуванні ролі податків на споживання у фіскально-перерозподільних процесах обсягів ВВП в Україні. Виявлено наслідки фіскальної дії та регулятивних ефектів податків на споживання, на доходи населення та рівень життя їх платників. Визначено перспективні напрями удосконалення процесу справляння податків на споживання в Україні.

Зроблено висновок відносно того, що зростання ВВП повинно здійснюватися, насамперед, завдяки зростанню продуктивності праці в реальному секторі економіки, а збільшення надходжень від податків на споживання має носити другорядний характер і не може бути самоціллю фіскальної політики держави, яка прагне розбудувати соціально-орієнтовану модель своєї економічної системи.

Ключові слова: ВВП, фіскально-перерозподільні процеси, податки на споживання, податок на додану вартість, акцизний податок, мито, кінцеві споживчі витрати.

Постановка проблеми. Фіскальна політика держави повинна будуватися на пізнанні та осмисленні глибинних процесів, що відбуваються в економіці та у різних сферах життя суспільства. Тільки в такому випадку можна приймати обґрунтовані, зважені рішення щодо корекції тих чи інших дій в оподаткуванні та в управлінні соціально-економічними процесами. У сучасних умовах інституціональної трансформації національної економіки не менший теоретичний і практичний інтерес, ніж самі податки на споживання як елемент податкової сис-

теми держави, викликають питання їхньої ролі у фіскально-перерозподільних процесах обсягів ВВП, регулюванні соціальних ефектів, які вони зумовлюють за межами дії власне податкової системи. У цьому контексті актуальним є саме з'ясування зовнішніх ефектів податків на споживання, які є одним із наслідків прояву їх фіскально-перерозподільної функції в дії, сутність якої проявляється одночасно в процесі формування доходів бюджету держави та перерозподілу новоствореної частки вартості ВВП.

Це може дати вкрай потрібну інформацію для об'єктивної оцінки фіскально-перерозподільного потенціалу податків на споживання, їх ролі у податковій системі України та впливу на обсяги на споживання, мотивації поведінки громадян і господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи сучасних наукових підходів до визначення економічної природи податків на споживання, їх функцій та ролі в податковій системі держави викладені в роботах відомих зарубіжних вчених-економістів різних часів. Сучасні проблеми становлення і розвитку податків на споживання в Україні та порядку їх справляння знайшли відображення у наукових працях українських вчених-економістів А. Соколовської, В. Андрущенко, Н. Деєвої, Е. Романюти, Л. Ткачик, І. Саніної, В. Мельник та інших [2–5; 12].

Детальний аналіз літературних джерел свідчить, що переважна більшість ключових теоретичних положень щодо ролі податків на споживання та їх впливу на соціально-економічний розвиток держави розроблена досить ґрунтовно і заслуговує на ретельне вивчення. Проте на кожному наступному етапі відкриваються нові факти, нові проблеми, що вимагають інших підходів, нового осмислення та прийняття сучасних і конкретних рішень. Це зумовило актуальність обраної теми та необхідність подальших досліджень.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів справляння податків на споживання, в тому числі механізму реалізації їх фіскально-перерозподільного потенціалу в Україні, та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою обробки й аналізу офіційної статистичної інформації про обсяги ВВП, формування доходної частини Державного бюджету України будемо комплексно використовувати традиційні статистичні методи економічного аналізу, які забезпечують можливість одержати надійні оцінки об'єктивності як вихідної інформації, так і результатів аналітичних розрахунків [1, с.172].

Податки на споживання, як і будь які інші податки, – це обов'язкові платежі, встановлені на безумовній основі згідно з чинним податковим законодавством та справляються з їх платників до відповідного бюджету.

У більш вузькому розумінні податки на споживання – це непрямі податки, які встановлюються у вигляді надбавки до ціни товарів і послуг та сплачуються їх кінцевими споживачами, а тому залежать від обсягів споживання. До їх складу входять: ПДВ, акцизний податок, мито. Зазначена класифікація податків на споживання охоплює всі їх види, які справляються не тільки в Україні, але майже у всіх зарубіжних країнах. При цьому всі вони відносяться до непрямих податків.

Ознаками податків на споживання є те, що вони носять обов'язковий та нецільовий характер; їх елементи, розмір та строки сплати визначаються чинним податковим законодавством; їх сплата здійснюється періодично на безумовній основі та на загально-суспільні потреби; частина доходів суб'єктів національної економіки, що витрачається на споживання, формують обсяги податкових надходжень до бюджету держави.

В Україні ідентифікація податків на споживання відбувається завдяки нормативно-врегульованому у Податковому кодексі визначенню їх елементів, а саме: платників податків; об'єктів та бази оподаткування; ставок податків та порядку їх обчислення; строків та порядку сплати податків; строків та порядку подання звітності про обчислення і сплату податків; встановленню податкових пільг. Тільки їх визначення забезпечує обчислення достовірної суми податку, що підлягає сплаті до бюджету. Окрім того, всі елементи між собою взаємопов'язані та у сукупності створюють цілісну конструкцію окремого податку (ПДВ, акцизного податку і мита). При цьому необхідно забезпечити тісний взаємозв'язок між цими податками, виключивши багаторазове оподаткування одних і тих же об'єктів, високий рівень податкових ставок, оскільки це не дає розвиватися економічним стимулам та погіршує рівень життя їх платників.

Основним кількісним показником виконання податками, в тому числі й податка-

ми на споживання, фіскально-перерозподільних функцій є податковий коефіцієнт, що являє собою частку цих податків (загальну суму податкових надходжень до бюджету) у ВВП [2, с.66]. Іншими словами, цей коефіцієнт демонструє рівень податкового навантаження на економіку країни.

Зміст поняття «податкове навантаження» разом з іншими категоріями науки про податки утворює смислове ядро термінології оподаткування, яке увібрало в себе уявлення про граничні межі оподаткування в національній економіці.

Зміст і межа податкового навантаження не є чимось незмінним. До чинників, що визначають зміст і мету податкового навантаження (верхню та нижню межі), належать: ступінь розвитку ринкової економіки та масштаби і форми державного регулювання; рівень соціально-економічного розвитку національної економіки та рівень життя населення; напрями використання державних доходів; внутрішня і зовнішня політика держави; соціально-культурні традиції, рівень розвитку податкової культури. Але центральну частину поняття «податкове навантаження» становить система соціально-економічних відносин, що виникають між державою і платниками податків з приводу розподілу та перерозподілу частки ВВП.

Таким чином, межа податкового навантаження – це умовна точка в оподаткуван-

ні, при якій досягається баланс інтересів платників щодо їх податкостроможності і стимулів для розвитку й інтересів держави щодо достатності наповнення бюджету [3, с.104; 4, с. 130–131].

Питання методики обчислення рівня податкового навантаження є досить дискусійним. Воно неодноразово розглядалося у працях багатьох економістів і є підґрунтям для існування великої різноманітності поглядів щодо розрахунку податкового навантаження. У наукових дослідженнях переважно вимірником податкового навантаження є самі податкові ставки, частка чистих податків у ВВП (що охоплює податки на продукти, виробництво та імпорт), рівень податків у розрахунку на одного зайнятого та на душу населення, частка податків у виторгу від реалізації продукції, обсяг чистих податків, відображених у національних рахунках, де, окрім податків на споживання, виробництво та імпорт, враховуються податки на дохід і майно, а також податки на заробітну плату [4, с.131; 5].

Перш ніж визначити показник рівня податкового навантаження в Україні, зробимо оцінку макроекономічної ситуації в країні шляхом комплексного аналізу номінального ВВП (у фактичних цінах) та реального ВВП (у цінах 2017 р.) впродовж 2005–2017 рр. і трьох кварталів 2018 р. (табл. 1, рис. 1; табл. 2, рис. 2) [6].

Таблиця 1

Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту України

Показник	Номінальний ВВП (у фактичних цінах), млн. грн.	Реальний ВВП (в цінах 2017 р.), млн. грн.	Різниця (реальний – номінальний)	
			млн. грн	%
2012	1 408 889	1 304 064	–104 825	–7,4%
2013	1 454 931	1 410 609	–44 322	–3,0%
2014	1 566 728	1 365 123	–201 605	–12,9%
2015	1 979 458	1 430 290	–549 168	–27,7%
2016	2 383 182	2 034 430	–348 752	–14,6%
2017	2 982 920	2 445 587	–537 333	–18,0%

Джерело: побудовано за даними [6]

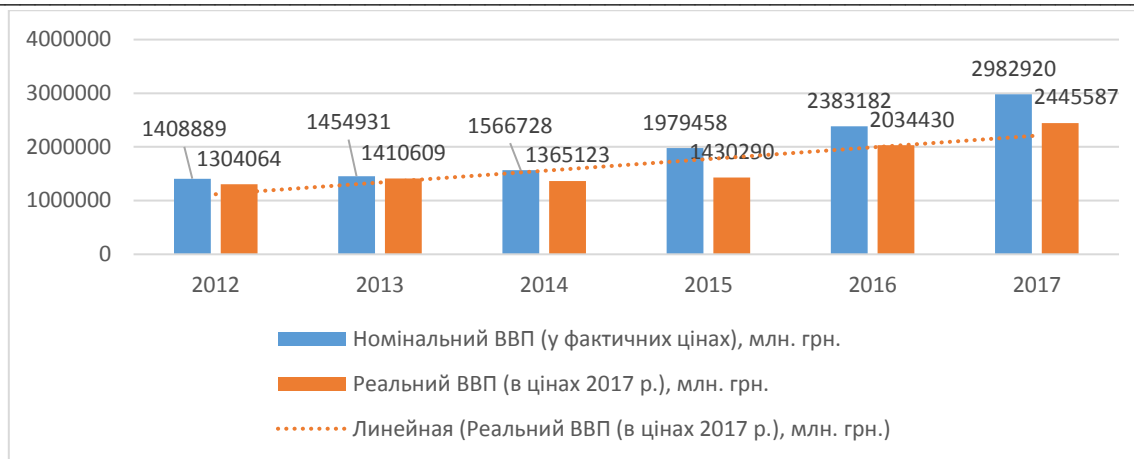

Рис. 1. Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту України

Так, статистичні дані табл. 1, рис. 1 свідчать про те, що впродовж досліджуваного періоду обсяг номінального ВВП у гривневому вимірі мав тенденцію до щорічного зростання та у 2017 р. порівняно з 2012 р. збільшився на 1 574 031 млн. грн. або майже

в 2 рази, з 2016 р. на – 599 738 млн. грн., що склало 25,2%. А лише за три квартали 2018 р. отримано номінальний ВВП аж у обсязі 2 502 130 млн. грн., що на 480 790 млн. грн. менше річного показника 2017 р., і що склало –16,1%. (табл. 2; рис. 2)

Таблиця 2

Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту України в 2018 році

Показник	Номінальний ВВП (у фактичних цінах), млн. грн.	Реальний ВВП (в цінах 2017 р.), млн. грн.	Різниця (реальний – номінальний)	
			млн. грн.	%
I кв. 2018 р.	700 431	642 205	–58 226	–8,3%
II кв. 2018 р.	807 322	722 831	–84 491	–10,5%
III кв. 2018 р.	994 377	878 184	–116 193	–11,7%
Всього	2 502 130	2 243 220	–258 910	–10,3%

Джерело: побудовано за даними [6]

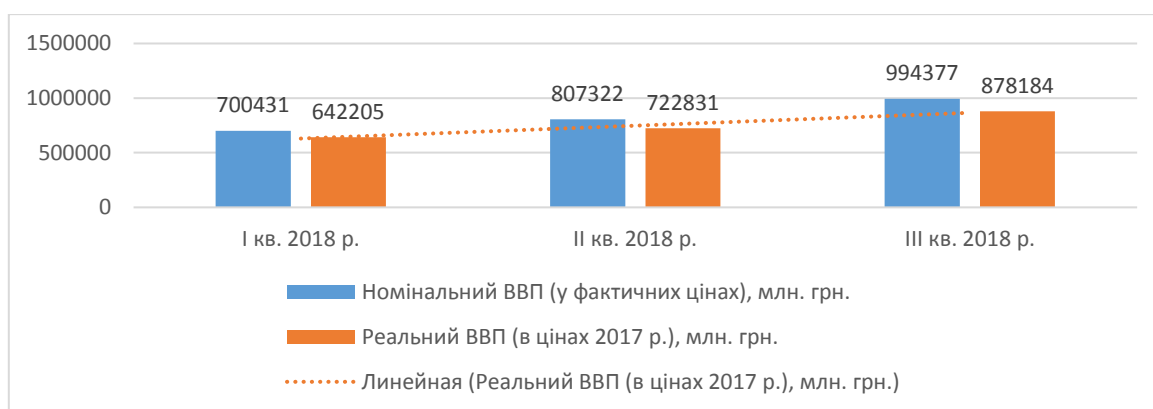

Рис. 2. Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту України в 2018 р.

Окрім того, вище зазначені дані табл. 1; табл. 2 про обсяги ВВП в Україні свідчать про суттєві відставання номінального ВВП (у фактичних цінах) та реального ВВП (в цінах 2017 р.) впродовж трьох кварталів

2018 р. як у вартісному, так і у відсотковому визначенні, що стало наслідком наявних інфляційних процесів. Тому більш об'єктивну картину про обсяги ВВП України, на відміну від номінального ВВП, дає показник реаль-

ного ВВП, оскільки він вимірюється з поправкою на інфляцію і тим самим відображає реальне зростання виробництва, а не зростання загального рівня цін [6; 7, с. 113–114].

При цьому у доларовому вимірі цей показник також характеризується значними коливаннями, що пояснюється відповідними коливаннями офіційного валютного курсу НБУ (гривні щодо долара США). Найбільші його значення було зафіксовано у 2013 році і він становив 183 310 млн. USD, найменші – у 2005 р. та 2015 р., а саме обсяги ВВП склали 86 142 млн. USD та 90 615 млн. USD відповідно. У 2017 р. цей показник становив 112 154 млн. USD, що на 18 884 млн. USD, або на 20,2% більше, ніж у 2016 р. [6].

Така позитивна динаміка обсягів ВВП у гривневому еквіваленті в умовах стабільного рівня цін могла б вказувати на зростання економіки України. Проте за умов, що склалися в національній економіці останніми роками (тривале галопуюче зростання загального рівня цін на товари й послуги при одночасному скороченні обсягів виробництва), всі суб'єкти змушені сплачувати так званий «інфляційний податок» – додаткову плату, що вводиться без прийняття закону через постійне зростання середнього рівня цін, яка перерозподіляє частину їхніх доходів на користь держави) таке зростання номінального ВВП є наслідком штучного збільшення цього показника, який не підкріплений реальним обсягом вироблених (реалізованих) товарів чи наданих послуг. При

цьому Уряд отримує певну вигоду від такого «інфляційного податку», оскільки відбувається збільшення доходів внаслідок зростання номінальних значень вартості товарів (бази оподаткування податків на споживання), тоді як доходи та рівень життя населення різко знижуються. Найбільше потерпають ті групи населення (наприклад, працівники бюджетних установ, студенти, пенсіонери), які отримують фіксований дохід – заробітну плату або ж соціальні виплати та допомогу від держави [8]. Окрім того, відбувається погіршення макроекономічної ситуації в країні, а саме: падіння обсягів вітчизняної промисловості та роздрібної торгівлі, зниження купівельної спроможності населення та його ділової активності (через інвестиційну складову) тощо. Усі ці явища негативно впливають на темпи економічного зростання, соціальний стан та політичну ситуацію в країні, дезорганізують її зовнішньоекономічні зв'язки, вносять до них значний спекулятивний елемент, стримують приплив іноземного капіталу, погіршують платіжний баланс країни, її валютне становище, підривають її позиції на світовому ринку, в результаті чого знижується довіра до діяльності Уряду, до запланованих програм та реформ [7, с. 113–114].

Розглянемо динаміку показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через бюджетну систему України та з'ясуємо питання стосовно частки доходів державного бюджету у ВВП (рис. 3).

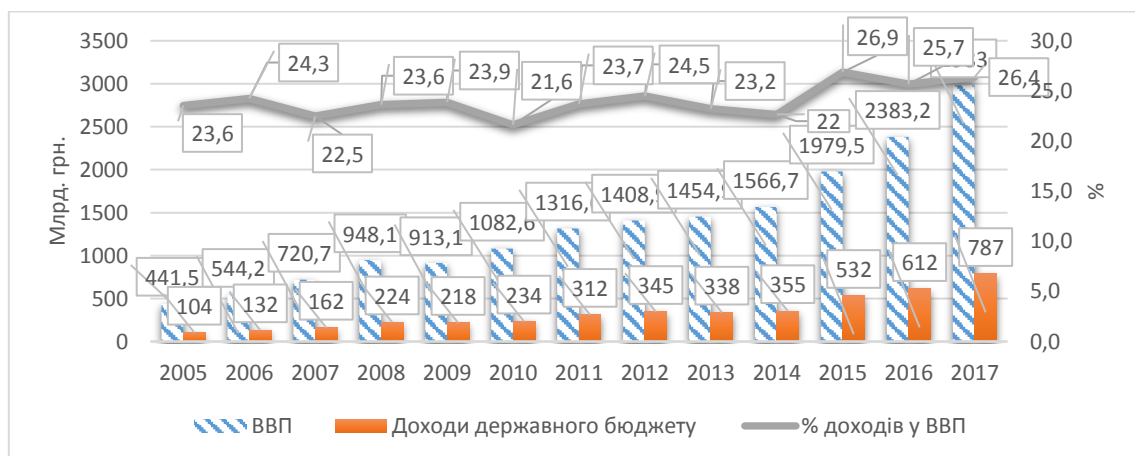

Рис. 3. Динаміка показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через бюджетну систему України

Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Так, дані рис. 3 демонструють позитивну динаміку доходів Державного бюджету України за 2005–2017 рр., за виключенням 2009 р. та 2013 р., та у 2017 р. порівняно з 2005 р. доходи збільшилися на 683 млрд. грн. або майже в 8 разів, з 2010 р. на – 553 млрд. грн. або в 3,4 разів, з 2016 р. на –

175 млрд. грн., що склало 28,6%. Що стосується частки доходів у ВВП, то у середньому за тринадцять аналізованих періодів вона становила 24%.

Загалом зростання бюджетних доходів позначилося на загальному обсязі податкових надходжень та їх частці у ВВП (рис. 4).

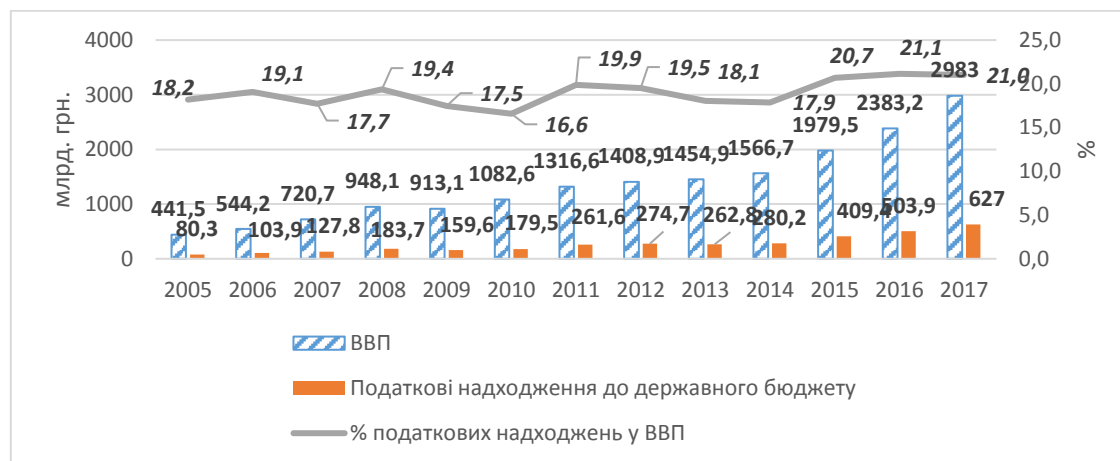

Рис. 4. Динаміка показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через податкову систему України

Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Так, дані рис. 4 також засвідчують позитивну динаміку податкових надходжень до доходів Державного бюджету України за 2005–2017 рр., за виключенням 2009 р. та 2013 р., а у 2017 р. порівняно з 2005 р. їх вартісні показники збільшилися на 546,7 млрд. грн. або майже в 8 разів, з 2010 р. на – 447,5 млрд. грн. або в 3,5 разів, з 2016 р. на – 123,1 млрд. грн., що склало 24,4%. Що стосується частки податкових надходжень у ВВП, то у середньому за тринадцять аналі-

зованих періодів вона становила 19%, тобто рівень податкового навантаження на економіку країни є достатньо помірним. Найменшим він був у 2010 р. – 16,6%, а найвищим – впродовж 2015–2017 рр. – 21%, що є адекватним відображенням цих показників кризового стану національної економіки.

В окремих країнах Європи податковий коефіцієнт коливався у 2015 р. у межах від 24,4% (Ірландія) до 47,9% (Франція) (рис. 5).

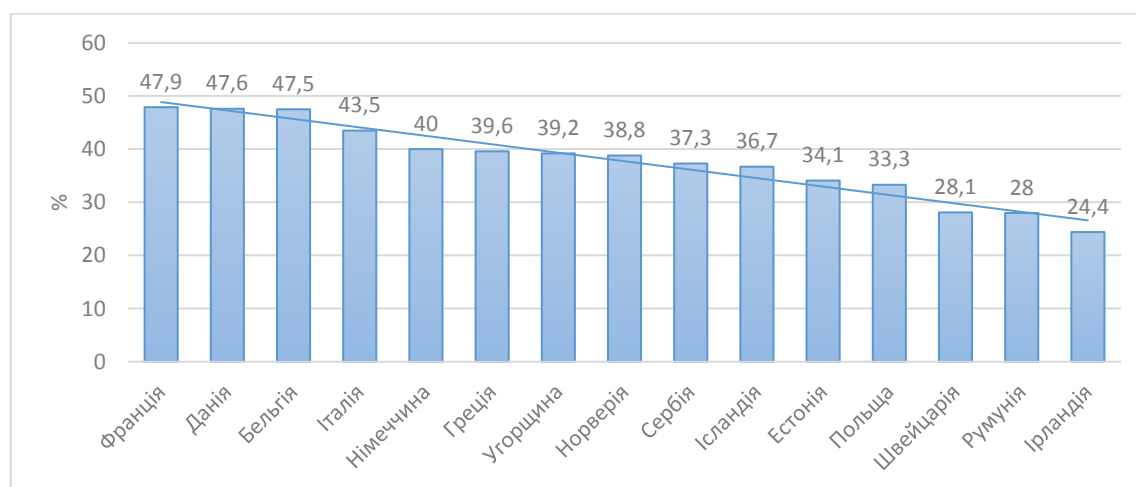

Рис. 5. Динаміка показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через податкову систему в окремих зарубіжних країнах Європи

Джерело: побудовано за даними [4, с.135]

У середньому загальне податкове навантаження в усіх країнах ЄС у 2015 р. становило 40% [4, с.135]. Згідно Е. Романюти, О. Пахненко, А. Семеног, за період 2006 – 2015 рр. різких змін у рівні податкового навантаження в країнах Європи не відбулося. Винятком стало підвищення загального податкового навантаження в Греції на 6,9 процентних пункти, зумовлене кризовими явищами і падінням ВВП країни поряд із підвищенням ставок особистого оподаткування у 2012 р. Скорочення податкового навантаження на 8,3 процентних пункти за 2006–2015 рр. була характерна для Ірландії [4,

с.135; 10].

Загалом такі відмінності у рівнях податкового навантаження в цих країнах зумовлені як різними підходами до умов оподаткування (встановлення виду і розміру податкових ставок, об'єктів і баз оподаткування), так і різним рівнем соціально-економічного розвитку та обсягів ВВП на душу населення.

Проаналізуємо динаміку показників фіскально-перерозподільних процесів обсягів ВВП через неподаткові надходження до Державного бюджету України (рис. 6).

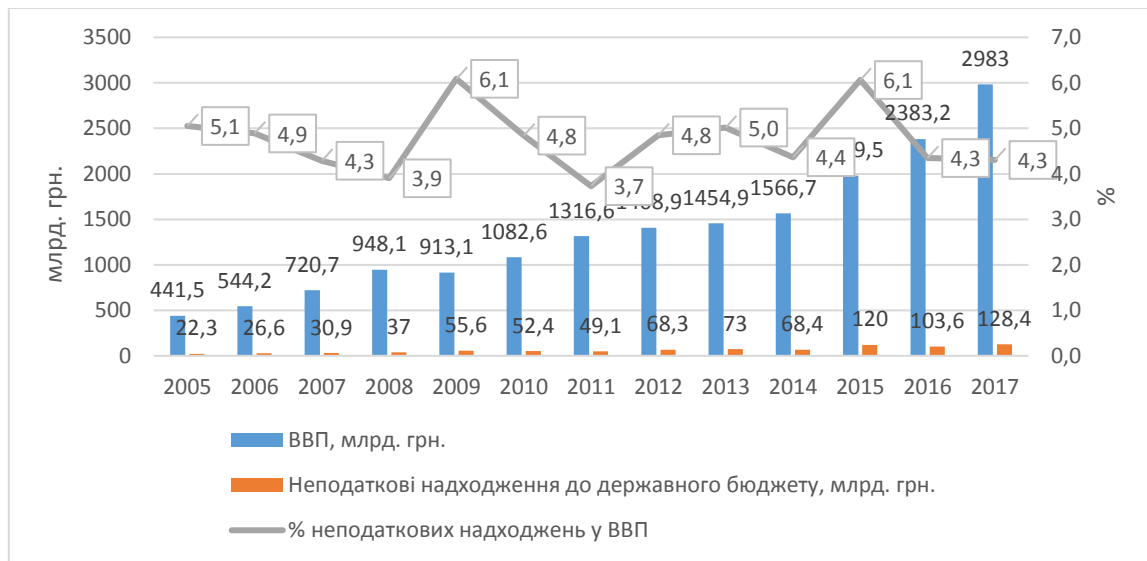

Рис. 6. Динаміка показників перерозподільних процесів обсягів ВВП через неподаткові надходження до Державного бюджету України
Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Так, дані рис. 6 засвідчують хоч і не велику, але в цілому позитивну динаміку неподаткових надходжень до доходів Державного бюджету України за 2005–2017 рр., за виключенням 2010 р. та 2011 р., а у 2017 р. порівняно з 2005 р. їх вартісні показники збільшилися на 106,1 млрд. грн. або майже в 6 разів, з 2012 р. на – 60,1 млрд. грн. або майже в 2,5 разів, з 2016 р. на – 24,8 млрд. грн., що склало 23,9%. Що стосується частки неподаткових надходжень у ВВП, то у середньому за тринадцять аналізованих періодів вона становила 4,7%, тобто рівень перерозподільних процесів обсягів ВВП через неподаткові надходження до Державного бюджету України є недостатнім. Найменшим він був у 2011 р. – 3,7%, найвищим – у 2009 р. та 2015 р. – 6,1%, що пояснюється

надходженнями до бюджету від реалізації об'єктів державної власності.

У структурі податкових надходжень частка надходжень від сплати податків на споживання до доходів Державного бюджету України (ПДВ, акцизного податку, мита), як непрямих податків, у ВВП є трохи більшою, на відміну від прибуткових та ресурсних прямих податків, що пояснюється їх об'єктивною фіскальною особливістю, яка породжена невпинним процесом споживання платників цих податків. І протягом досліджуваного періоду частка цих податків у ВВП коливалася в межах від 13,7% у 2007 р. до 19% у 2017 р., а у середньому за весь розглядуваний період вона становила 16,1% (рис. 7).

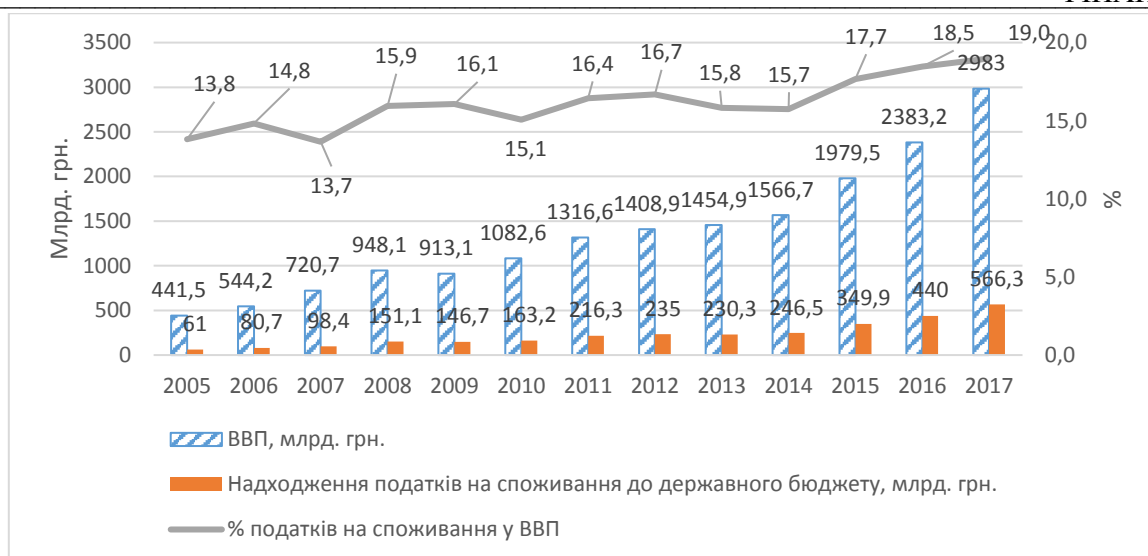

Рис. 7. Динаміка показників, що визначають роль податків на споживання у фіскально-перерозподільних процесах обсягів ВВП України

Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Що стосується частки надходжень від сплати прибуткових та ресурсних податків до доходів Державного бюджету України (ПДФО, податку на прибуток підприємств, плати за користування надрами), як прямих податків, у ВВП, то вона, на відміну від податків на споживання, є трохи меншою, що зумовлено кризовими процесами, які супро-

воджують життєдіяльність національної економіки протягом всього досліджуваного періоду. І за 2005–2017 рр. частка цих податків у ВВП коливалася в межах від 3,7% у 2009 р. до 6,5% у 2016 р., а у середньому за весь розглядуваний період вона становила всього 5,1% (рис. 8).

Рис. 8. Динаміка показників, що визначають роль прибуткових податків у фіскально-перерозподільних процесах обсягів ВВП України

Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Крім того, попередні дослідження структури та динаміки податків на споживання (ПДВ, акцизного податку, мита) у Державному бюджеті України впродовж 2005–2017 рр., свідчать про те, що їх фіскальна функціональність є достатньо висо-

кою, оскільки саме вони є основними бюджетоутворюючими податками, що забезпечують формування більшої частки фінансових ресурсів держави. При цьому, серед вище зазначених податків доходи Державного бюджету України формують в основ-

ному надходження від сплати ПДВ (66,3%) та акцизного податку (10,7%), частка яких у середньому за весь аналізований період у загальному обсязі податкових надходжень складає 77%, а отже їх фіскальна роль, на відміну від ввізного мита (5,6%), а також прибуткових та ресурсних податків (9,0%) є досить суттєвою, що загалом свідчить про залежність податкової системи України від цих двох джерел та про її витратний характер. В той же час слід відзначити тенденцію до зменшення їх частки в сумі податкових надходжень в окремі аналізовані періоди, що є негативним явищем, яке викликане деструктивними процесами в економіці та погіршенням фінансових результатів діяльності більшості підприємств, внаслідок системної кризи і, відповідно, рівня життя населення, обсягів та структури їх споживання.

При цьому галопуюча інфляція, незважаючи на її негативний вплив на економіку, життєвий рівень населення, обсяги та структуру їх споживання, сприяла зростанню надходжень від сплати податків на споживання до Державного бюджету України.

Загалом зростання частки податків на споживання у ВВП, на думку авторів більшості наукових праць, присвячених державним фінансам та теорії і практики оподаткування, є наслідком постійного зростання потреб держави у фінансуванні її діяльності і, відповідно, зростання бюджетних видатків.

Враховуючи похідний характер першої тенденції, вчені зосереджують увагу на дослідженні причин другої, які є ключем до розуміння зростання ролі податків на споживання у соціально-економічному житті держав [11, с.30; 12, с.52; 13, с.69; 14, с.53].

Однак зростання державних видатків і, відповідно, податків, у тому числі податків на споживання, як частки від ВВП, має свої межі, які в ряді розвинутих країн уже досягнуто. В Україні видатки державного бюджету складають п'яту частину ВВП [6] (рис. 9, 10).

Дехто з науковців стверджує, що якщо не скоротити державні видатки на 10–15% найближчого часу, Україну чекає фінансовий крах [15].

Так, дані рис. 10 демонструють постійні коливання частки доходів та видатків Державного бюджету України у ВВП, що пояснюється їх нерівномірністю. У середньому за 2010–2017 рр. їх частка у ВВП становила 24,3%, 19,6% відповідно.

На думку інших науковців, Україні потрібно не скорочувати частку державних видатків, а нарощувати базу ВВП, не втрачаючи соціальної орієнтації економіки, оскільки кінцевою метою є рівень доходів населення, купівельна спроможність та якість життя громадян [8, с. 15–20], скорочення державних видатків не є самоціллю.

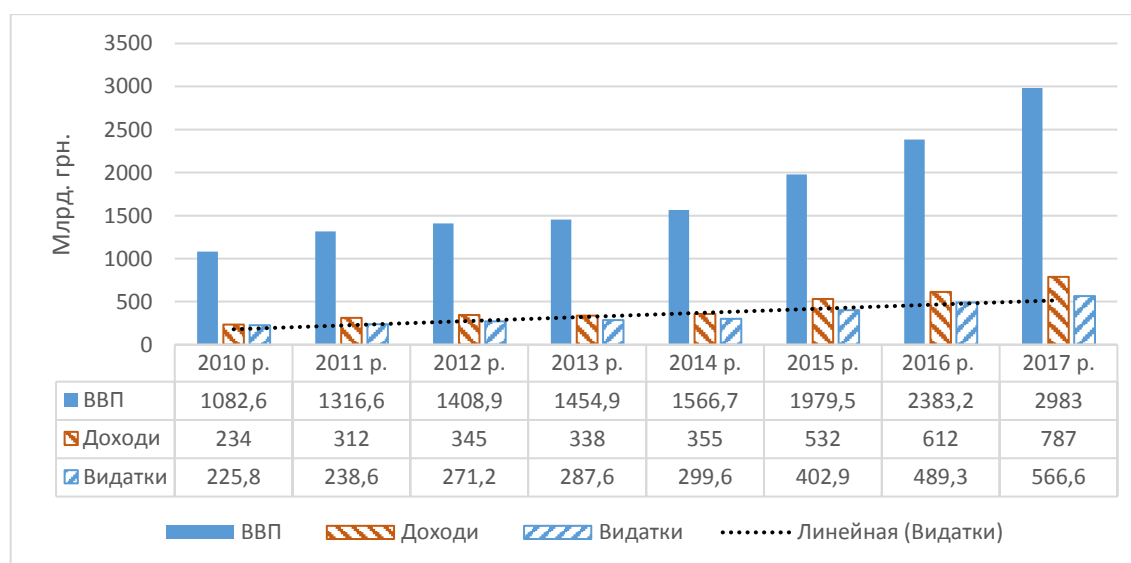

Рис. 9. Динаміка обсягів ВВП, доходів та видатків Державного бюджету України
Джерело: побудовано за даними [6; 9]

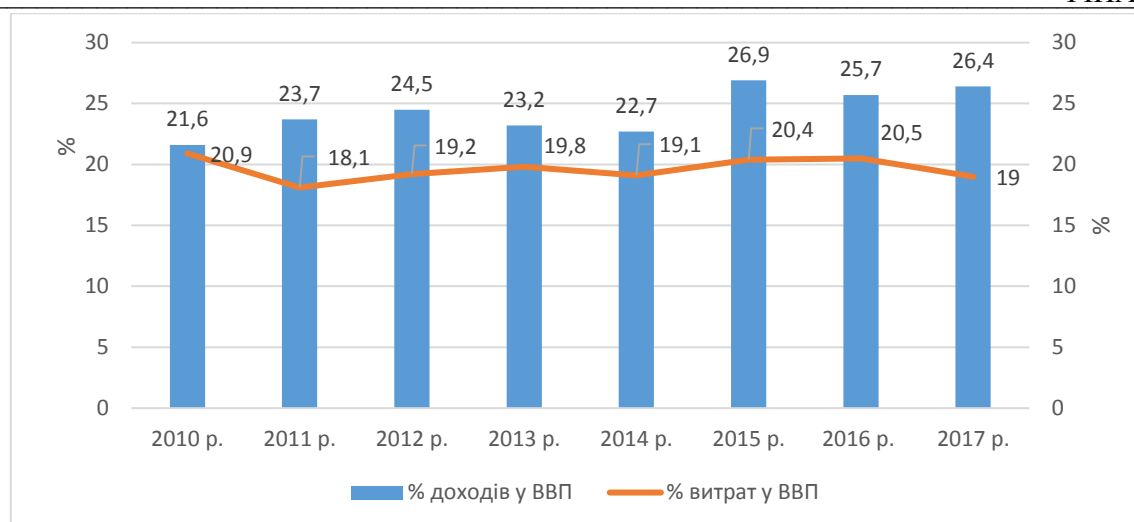

Рис. 10. Динаміка частки доходів та витрат Державного бюджету України у ВВП

Джерело: побудовано за даними [6; 9]

Таким чином, здійснені попередні дослідження макроекономічної ситуації в Україні та ролі податків на споживання у фіскально-перерозподільних процесах обсягів ВВП впродовж 2005–2017 рр. свідчать про наявні різні рівні податкового навантаження у різний період часу, що можна пояснити циклічністю соціально-економічного розвитку країни, різними напрямками, завданнями фінансової та податкової політики, умовами та порядком оподаткування. А отримані низькі розрахункові значення рівня податкового навантаження у 19% (податків на споживання – 16,1%) насправді для більшості платників податків є високими, оскільки їх рівень доходів і, відповідно, задоволення потреб є дуже низькими. Посилюють негативний вплив на загальний життєвий стан українського населення й військові дії на сході країни, політична та економічна криза, а також тривалий дисбаланс фінансової системи тощо.

Висновки. Зростання ВВП повинно здійснюватися насамперед завдяки зростанню продуктивності праці в реальному секторі економіки, а збільшення надходжень від податків на споживання має носити другорядний характер і не може бути самоціллю фіскальної політики держави, яка прагне створити соціально-орієнтовану економіку. Основними поточними завданнями процесу підвищення фіскально-регулюючої ролі податків на споживання в Україні у напрямку оптимізації їх складових елементів, мають стати такі завдання:

- удосконалення інституційного середовища непрямого оподаткування, сприятливого для реалізації принципу рівності всіх платників перед законом, їх відповідального відношення до виконання податкових зобов'язань. Встановлення чітких правил регуляції взаємних зобов'язань держави і платників податків на споживання, дієвого контролю за їх дотриманням;

- удосконалення податків на споживання в напрямку посилення соціальної справедливості, що може бути забезпечене через реалізацію запровадження диференційованого підходу при їх справлянні, насамперед це стосується ПДВ, у тому числі зниженої його ставки на окремі продукти харчування та товари першої необхідності;

- підвищення регулюючого потенціалу податків на споживання на основі введення інноваційно-інвестиційних преференцій;

- підвищення фіскальної ефективності податків на споживання за рахунок поліпшення їх адміністрування, зменшення мас-штабів ухилення від їх сплати, формування доходів бюджету держави, виходячи з проведення збалансованої бюджетної політики на середньострокову перспективу;

- поетапне зниження податкового навантаження на доходи платників податків на споживання;

- стимулювання зміцнення позицій вітчизняного бізнесу в конкурентній боротьбі за рахунок зменшення частки податків на споживання у вартості продукції;

– гармонізація податкового, валютного, митно-тарифного, зовнішньоекономічного і цивільного законодавства;

– зменшення кількості контролюючих органів з одночасним створенням єдиних правил контролю за нарахуванням і сплатою податків на споживання.

Література

1. Опря А. Т. Методологічні засади використання статистичних методів в економічних дослідженнях: ідеї, пошуки, рішення / А. Т. Опря. // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №1. – С. 172–178. https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2010/01/07_metod_1_2010.pdf
2. Соколовська А. М. Основи теорії податків: навчальний посібник / А. М. Соколовська. – Київ : Кондор, 2010. – 325 с.
3. Дєєва Н. М. Оподаткування в Україні: навч. пос. / Н. М. Дєєва, Н. І. Редіна, Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 544 с.
4. Романюта Е. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС / Е. Романюта // Світ фінансів. – 2017. – №2 (51). – С. 128–138. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/viewFile/1003/1011>
5. Ткачик Л. П. Оцінка рівня податкового навантаження в Україні / Л. П. Ткачик, І. С. Саніна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf>
6. Валовий внутрішній продукт України // Міністерство фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>
7. Дулік Т. О. Вектори розвитку сучасної фіскальної політики України / Т. О. Дулік, Т. Ю. Александрюк / Міжнародний науковий журнал. – 2016. – № 2. – С. 107–115. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/796>
8. Баранник Л. Б. Соціалізація податків як принцип ефективного податкового регулювання в ринковій економіці / Л. Б. Баранник // Формування ринкових відносин. – 2013. – № 9. – С. 15–20.
9. Доходи бюджету України. Ціна держави. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/>
10. Пахненко О. М. Основні засади податкової політики в країнах ЄС на сучасному етапі / О. М. Пахненко, А. Ю. Семенов // Ефективна економіка. – 2016. – № 12.
11. Подік І. І. Роль податків у забезпеченні економічної безпеки України: історичний аспект / І. І. Подік, Ю. В. Гончаров // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12. – С. 30–44.
12. Мельник В. М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу: [монограф.] /

В. М. Мельник. – К. : ПП «Видавничий дім «Компютерпрес», 2006. – 277 с.

13. Касперович Ю. В. Фіскальна трансмісія та її наслідки на формування доходів бюджету / Ю. В. Касперович // Економіка та держава. – 2012. – №3. – С. 69–73.

14. Єфіменко Т. І. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи: [монограф.] / за ред. Т. І. Єфіменко, А. М. Соколовської. – Київ : ДННЕ «Акад. фін. управління», 2013. – 492 с.

15. Хибні рецепти для складних часів. Скорочення частки перерозподілу ВВП через бюджет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://blogs.lb.ua/oleg_lyashko/294890_hibni_retsepti_skladnih_chasiv.html

References

1. Opria, A.T. (2010). Metodolohichni zasady vykorystannia statystychnykh metodiv v ekonomichnykh doslidzhenniakh: idei, poshuky, rishennia [Methodological foundations of the use of statistical methods in economic research: ideas, searches, solutions]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Announcer of the Poltava state agrarian academy*, 1, 172-178. Retrieved from https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2010/01/07_metod_1_2010.pdf [in Ukrainian].
2. Sokolovska, A.M. (2010). *Osnovy teorii podatkov [Fundamentals of the theory of taxes]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
3. Dieieva, N.M., Redina, N.I., Dulik, T.O., & Aleksandriuk, T.Yu. (2010). *Opodatkuvannia v Ukraini [Taxation in Ukraine]*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Romaniuta, E. (2017). Monitorynh rivnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini ta krainakh YeS [Monitoring of tax burden in Ukraine and EU countries] *Svit finansiv – Finance World*, 2 (51), 128-138. Retrieved from <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/viewFile/1003/1011> [in Ukrainian].
5. Tkachyk, L.P., & Sanina I.S. (2015). *Otsinka rivnia podatkovoho navantazhennia v Ukraini [Estimation of tax burden in Ukraine]*. – Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/13-2015/48.pdf> [in Ukrainian].
6. Valovyy vnutrishniy produkt Ukrainy [Gross domestic product of Ukraine]. *Ministerstvo finansiv Ukrainy – Finance Ministry of Ukraine*. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> [in Ukrainian].
7. Dulik, T.O., & Aleksandriuk, T.Yu. (2016). *Vektory rozvytku suchasnoi fiskalnoi polityky Ukrainy [Vectors of development of modern fiscal policy of Ukraine]*. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal – International scientific magazine*, 2, 107-115. Retrieved from: <http://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/796> [in Ukrainian].
8. Barannyk, L.B. (2013). *Sotsializatsiia podatkov yak pryntsyep efektyvnoho podatkovoho rehuliuвання v rynkovii ekonomitsi [Socialization of taxes as the principle of effective tax regulation in a market economy]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn – Forming of market relations*, 9, 15–20. [in Ukrainian].

9. Dokhody biudzhetu Ukrainy. Tsina derzhavy [Budget revenues of Ukraine. Price of the state]. Retrieved from <http://cost.ua/budget/revenue/> [in Ukrainian].
10. Pakhnenko, O.M., & Semenoh, A.Yu. (2016). Osnovni zasady podatkovoi polityky v krainakh YeS na suchasnomu etapi [The main principles of tax policy in the EU countries at the present stage]. *Efektivna ekonomika. – Effective economy*, 12. [in Ukrainian].
11. Podik, I.I., & Honcharov, Yu.V. (2012). Rol podatkiv u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: istorychnyi aspekt [The Role of Taxes in Ensuring Ukraine's Economic Security: Historical Aspect]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, 12, 30-44 [in Ukrainian].
12. Melnyk, V.M. (2006). *Opodatkuvannia: naukove obruntuvannia ta orhanizatsiia protsesu* [Taxation: scientific substantiation and process organization]. Kyiv: PP «Vydavnychy dim «Kompiuterpres». [in Ukrainian].
13. Kasperovych, Yu.V. (2012). *Fiskalna transmissiia ta yii naslidky na formuvannia dokhodiv biudzhetu* [Fiscal Transmission and its Impact on Budget Revenues]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 3, 69-73. [in Ukrainian].
14. Yefimenko, T. I., & Sokolovska A. M. (Eds.) (2013). *Dynamika podatkovoho navantazhennia v Ukraini v konteksti realizatsii podatkovoi reformy: [Dynamics of tax burden in Ukraine in context of implementation of tax reform]*. Kyiv: DNNE «Akad. fin. upravlinnia» [in Ukrainian].
15. Khybni retsepty dlia skladnykh chasiv. Skorochennia chastky pererozpodilu VVP cherez biudzhets [False recipes for challenging times. Reduction of the share of GDP redistribution through the budget]. (n.d.) Retrieved from http://blogs.lb.ua/oleg_lyashko/294890_hibni_retsepti_skladnih_chasiv.html [in Ukrainian].

РОЛЬ НАЛОГОВ НА ПОТРЕБЛЕНИЕ В СИСТЕМЕ ФИСКАЛЬНО-ПЕРЕРАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В УКРАИНЕ

Л. Б. Баранник, д. э. н., профессор, Т. А. Дулик, к. э. н., доцент, Т. Ю. Александрюк, старший преподаватель, Университет таможенного дела и финансов

Статья посвящена исследованию теоретических и практических аспектов взимания налогов на потребление в контексте функционирования налоговой системы государства. Осуществлена оценка макроэкономической ситуации в стране путем комплексного анализа номинального и реального ВВП. Авторы пришли к выводу, что динамика объемов ВВП в Украине свидетельствуют о существенном отставании номинального и реального ВВП в течение трех кварталов 2018 г. как в стоимостном, так и в процентном выражениях. выяснено, что стало следствием наличествующих в экономике инфляционных процессов.

Проанализирована динамика показателей фискально-перераспределительных процессов объемов ВВП через бюджетную систему Украины и выяснен вопрос относительно доли доходов государственного бюджета в ВВП. Установлено, что динамика налоговых поступлений в Государственный бюджет Украины за 2005–2017 годы, за исключением 2009 и 2013 годов, была положительной.

Осуществлено исследование современного состояния практики взимания налогов на потребление. Сделан акцент на выяснении роли налогов на потребление в фискально-перераспределительных процессах объемов ВВП в Украине. Выявлены последствия фискального действия и регулирующих эффектов налогов на потребление на доходы населения и уровень жизни их плательщиков. Определены перспективные направления совершенствования практики взимания налогов на потребление в Украине.

Сделан вывод о том, что рост ВВП должен осуществляться, прежде всего, благодаря росту производительности труда в реальном секторе экономики, а увеличение поступлений от налогов на потребление должно носить второстепенный характер и не может быть самоцелью фискальной политики государства, которое стремится построить социально-ориентированную модель своей экономической системы.

Ключевые слова: ВВП, фискально-перераспределительные процессы, налоги на потребление, налог на добавленную стоимость, акцизный налог, пошлина, конечные потребительские расходы.

ROLE OF TAX RATES FOR CONSUMPTION IN THE SYSTEM OF
FISCAL- REDISTRIBUTIVE PROCESSES IN UKRAINE

*L. B. Barannik, D.E., Professor, T. A. Dulik, Ph. D (Econ.), Associate Professor,
T. Yu. Alexandryuk, Senior Lecturer, University of Customs and Finance*

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of charging taxes on consumption in the context of tax system functioning. This assessment of the macroeconomic situation in the country is carried out through a comprehensive analysis of nominal and real GDP. The authors concluded that volumes of GDP in Ukraine indicate a significant lag of nominal and real GDP over the three quarters of 2018 both in value and in percentage terms, which was the consequence of inflationary processes.

The dynamics of indicators of fiscal-redistributive processes of GDP volumes through the budgetary system of Ukraine is traced and the question concerning the share of government budget revenues in GDP is clarified. It was established that the dynamics of tax revenues in the revenues of the State Budget of Ukraine for 2005–2017, except for 2009 and 2013, was positive. The current state of the practice of charging taxes on consumption is analyzed. Special attention is paid to clarifying the role of taxes on consumption in fiscal-redistributive processes of GDP in Ukraine.

The consequences of the fiscal action and the regulatory effects of taxes on consumption of incomes and living standards of their payers have been clarified. The prospective directions of perfection of the practice of charging taxes on consumption in Ukraine are determined. It is concluded that GDP growth should be primarily driven by the growth of labor productivity in the real sector of the economy, while the increase in income from consumption taxes should be secondary and may not be an end in itself of the fiscal policy of the state, which seeks to create a socially oriented economy.

Keywords: GDP, fiscal-redistributive processes, consumption taxes, value added tax, excise tax, duty, final consumer costs.

Надійшла до редакції 21.12.18 р.